

בין המצרים ותשעה באב חלק א'

גלות וחורבן

תאסונות הגדולים ביותר שיעיצבו את ההיסטוריה של העם היהודי התרחשו בי"ז בתמוז ובתשעה באב. נפילות קשות, הן בקשר שלנו בין אדם למקום והן בקשר שלנו בין אדם לחברו - הביאו לאסונות לאומיים שבעטיים נקבעו ימים אלה של אבל, תענית וחשבון נפש. את התקופה הזו בת שלושת השבועות, המכונה "בין המצרים", מציינים במיעוט שמחה בחיי היום יום וכן במנהגים המשקפים תחושת אבילות.

שיעור "מורשה" הראשון על בין המצרים יתמקד באירועים שאותם אנו מציינים בימים אלו, עם דגש מיוחד על חורבן בית המקדש הראשון והשני. סקירה זו תשתרע מראשית ההיסטוריה של עם ישראל בתקופת התנ"ך ועד לאירועים שהתרחשו במאה השנים האחרונות. בשיעור הבא בנושא בין המצרים נחקר מדוע נחרבו שני בתי המקדש ומה נוכל לעשות כדי לבנותו מחדש.

שיעור זה יתייחס לשאלות הבאות:

- אילו אירועים התרחשו בי"ז בתמוז ובתשעה באב שהשפיעו על העם היהודי לאורך ההיסטוריה?
- כיצד משפיעים אירועים קדומים אלו מן ההיסטוריה על דורות מאוחרים יותר?
- מהם האסונות שעליהם אנו מתאבלים בתשעה באב?
- האם תשעה באב הוא יום האבל הלאומי היחיד של העם היהודי?

מבנה השיעור:

חלק ראשון: שורשיה התנ"כיים של תקופת בין המצרים

פרק א. לידתו של אסון

פרק ב. חטא העגל

פרק ג. חטא המרגלים

חלק שני:

חורבן ממשמש ובא

פרק א. ארבעת הצומות

פרק ב. עשרה בטבת

פרק ג. י"ז בתמוז

חלק שלישי:

הטרגדיות של תשעה באב

פרק א. חורבן בית המקדש הראשון

פרק ב. חורבן בית המקדש השני

פרק ג. חורבן ביתר

פרק ד. חרישת מקום המקדש

חלק רביעי:

תשעה באב לאורך הדורות

פרק א. גירושים מאירופה

פרק ב. מלחמת העולם הראשונה והשואה

פרק ג. בכייה לדורות

חלק ראשון: שורשיה התנ"כיים של תקופת "בין המצרים"

כפי שצינינו בשיעורי "מורשה" על החגים היהודיים, מעגל השנה היהודי מכיל אנרגיה רוחנית ייחודית לכל תקופה ותקופה. הדבר נכון אף לגבי בין המצרים. המעשים הטרגיים של עם ישראל שזה עתה נוסד, שעבד את עגל הזהב בי"ז בתמוז וקיבל את דבריהם השליליים של המרגלים בתשעה באב - השפיעו השפעה שלילית ארוכת-טווח על ההיסטוריה של עם ישראל. יחד עם זאת, בכל דור ודור מספקת תקופה זו של שלושת השבועות הזדמנות לתקן את המקור של טעויות אלו, ואפשרות לרומם את העם היהודי לרמות הרוחניות הגבוהות ביותר.

פרק א. לידתו של אסון

כל פורענות בהיסטוריה היהודית, שורשה בטעויותיהם של אבותינו בתקופת התנ"ך. חטא העגל וחטא המרגלים הם הרקע התנ"כי לשלושת השבועות ולכל האסונות שסבל העם היהודי לאורך הדורות.

1. הרב אהרן קוטלר, משנת ר' אהרן, כרך ג', עמ' 49 – על אף שהיו מספר אירועים שהתרחשו ב"ז בתמוז ובתשעה באב, חטא העגל וחטא המרגלים נחשבים הבסיס לאסונות שאירעו אחר כך בימים אלו.

והנה החורבן והגלות יסודם באלה הימים, מ"ז תמוז עד ט' באב, והמתבונן בזה ימצא כאן דברים מפליאים, דב"ז בתמוז נעשה העגל, ובלייל ט' באב מעשה המרגלים, והנה הם שני המאורעות הגדולים ששינו את מהלך עם ישראל לדורי דורות, דקודם מעשה העגל היו כאדם הראשון קודם החטא... היינו קודם עשיית העגל היו במציאות אחרת לגמרי, קרובים לעולמות הרוחניים... וחטא המרגלים גרם לדור המדבר שלא יכנסו לארץ ושלא יכנס משה רבינו לארץ, ואילו הכניס היתה ההנהגה כמו במדבר הנהגה ניסית גלויה, וגם לא היה אפשרי חורבן ביהמ"ק והגלות מהארץ והכל נסתבב ממעשה העגל ומחטא המרגלים.

לעתים, ממשילים את מערכת היחסים שנוצרה בין הקב"ה לעם ישראל במעמד הר סיני לנישואין. בתקופה הראשונה של הנישואין עולים לפעמים נושאים חשובים המטרידים את בני הזוג. אם אין מטפלים בנושאים הללו, ניתן לצפות כי הם יצופו ויעלו שוב, עד שהם ייפתרו. כאלה היו האתגרים שהוצבו על ידי חטא העגל ועל ידי דיבת-הארץ של המרגלים.

ניתן לראות ביציאת מצרים ובקבלת התורה אף את לידתו של עם ישראל. תקלות המתרחשות בעת לידתו של תינוק עלולות להותיר נזקים ארוכי-טווח, שעל מנת לתקנם יש לעמוד חיים שלמים. כאלה היו חטא העגל וחטא המרגלים.

פרק ב. חטא העגל

1. הרב מרדכי בכר, Gateway to Judaism, עמ' 238 – חטא העגל פגם במערכת היחסים בין עם ישראל לבין התורה וסלל את הדרך לעברות נוספות כאלה בעתיד.

האסון הראשון שארע בשלושת השבועות היה חטא העגל. ארבעים יום בלבד לאחר ששמע כל העם את האלוקים מדבר בהר סיני, יצרו הגברים בעם ישראל (ולא הנשים) את הפסל ועבדו אותו. כאשר ירד משה מהר סיני וראה את אשר ארע, הוא שבר את לוחות הברית שניתנו לו על ידי ה'. ביום הכיפורים, נסלח לעם ישראל על חטא זה והם קיבלו לוחות שניים. אף על פי כן, נפגמה האחדות המושלמת של עם ישראל עם התורה. עם חטא העגל, רופפו בני ישראל את הקשר שלהם למעמד הר סיני, ויצרו תקדים למעשים כאלה בעתיד, אפשרות שאנשים מעם ישראל ינתקו את קשריהם עם התורה שראשיתה בסיני. אילולא חטאו בדרך זו, לא הייתה קיימת אפשרות כזו.

המקורות הבאים מתארים את הקשר בין חטא העגל לבין החטאים העתידיים של עם ישראל.

2. שמות לב: כג-כה – אהרן מספר למשה את האירועים שהובילו ליצירת עגל הזהב.

ויאמרו לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו: ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה: ... וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם (להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם - רש"י):

3. רמב"ן שם – משה חזה כי חטא העגל יחליש את הקשר של הדורות העתידיים למעמד הר סיני ויפתח את הפתח להמרת עבודת ה' בעבודת אלילים.

וזה כדעת אונקלוס שתרגם 'לשמצה בקמיהם' 'לאפקא שום ביש בדריהון'. ולפי שאמר "בדריהון" נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל, כי יאמרו לא לחנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו, רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומצאו בעבודתו תועלת להם, ואף אנחנו נעשה כן, כי טוב לנו לעבדו, כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (מ"א יב כח), ראה משה כי לדורות יפגעו בו:

4. הרב הנוך הענוך לייבוביץ', חידושי הלב, כרך ב', עמ' 151 – האסון של חטא העגל אינו מוגבל רק לאותו דור, משום שתוצאותיו ההרסניות מורגשות בכל דור.

מבואר בדברי הרמב"ן שדייק מהתרגום, שחטא העגל גרם והשפיע על בני שיעבדו ע"ז בימי ירבעם בן נבט ובדורות שלאחריו. ואף שבג"י כאן לא עבדו לעגל אפילו יום אחד שלם, והעגל גם נשרף ונטחן מיד... ולא הוסיפו עוד לעבדו, בכל זאת גרם חטא חמור זה שדורות שלמים יכשלו בעבירות חמורות. ולא היה זה מקרה משונה, אלא כן הוא טבע הדברים.

פרק ג. חטא המרגלים

כשם שחטא העגל הוביל לשבירת הלוחות ולניתוק הקשר של עם ישראל עם התורה, כך הוביל חטא המרגלים לניתוק הקשר בין עם ישראל לבין ארץ הקודש. עם היחלשותו של קשר זה, הפכה הגלות לאפשרות ממשית.

1. במדבר יג:לב, יד:א, יד:לד – המרגלים דיווחו בפומבי כי לא כדאי להיכנס לארץ שה' הבטיח להם, ושכל ניסיון לכבושה ייכשל. בני ישראל קיבלו את דבריהם, בכו וביקשו לשוב מצרימה.

וַיֵּצֵאוּ דַבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ... וַתֵּשֶׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּכְמוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא: ...בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּרְתָּם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם, יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה תֵּשֶׂאוּ אֶת עֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה...

2. תלמוד בבלי, תענית כט. – התגובה של עם ישראל לדיווח של המרגלים הייתה בלתי מוצדקת, מאחר שהקב"ה הבטיח להם את הארץ מפורשות.

אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות.

המרגלים אמרו את דבריהם בליל תשעה באב, וביום זה נחרבו שני בתי המקדש והתרחשו אסונות רבים נוספים במהלך ההיסטוריה של עם ישראל.

3. מהר"ל, נצח ישראל, פרק ה', עמ' 53 – החטא פגם בקשר של עם ישראל לארץ.

זוה שאמר שהיו בוכים בכיה של חנם ומאסו בארץ חמדה ודבר זה נקבע להם בכיה לדורות, שהיה גורם שגלו מן הארץ, כי הבכיה שהיו בוכים מורה שאין הארץ שייך להם לגמרי.

הגורם היסודי לקבלת הדיבה של המרגלים היה העדר אמונה בה'.

4. הרב אליהו דסלר, מכתב מאלהו, כרך ב' עמ' 46 – התיקון היחיד לכביה של חנם הוא הבכיה הנגה לאורך דורות ההיסטוריה היהודית.

"אתם בכיתם בכייה של חנם לפיכך אקבע לכם בכייה לדורות". בכייה הינה ביטוי לצער פנימי. מהי "בכייה של חנם"? – איננה נובעת אלא מחוסר בטחון. כשעמדו בני ישראל על גבול ארץ הקדושה סרבו להכנס באמרם "ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב..." (במדבר י"ד): "בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו בידי האמורי להשמידנו" (דברים א')...

ופגם זה בכטחון, שהוא חסרון בפנימיות – בדביקות בהש"ת, אי אפשר היה לתקנו אלא בקביעת בכייה לדורות.

כיצד ניתן להבין חוסר אמונה זה, וכיצד מתקן הבכי שאחר כך את הסירוב להיכנס לארץ?

5. חוברת "נר לאלף" על חומש במדבר, שבועות ותשעה באב (באנגלית), עמ' 189-188 – הבכיה בעתיד תהווה רצון להתקרב יותר אל ה'.

באותה עת, בכה עם ישראל משום שהיה קרוב יותר מדי לקב"ה, להרגשתו, והוא ימשיך לחוות קרבה כזו. העם חש כי לא יוכל להמשיך את החיים בארץ ישראל עם ההשגחה האלוקית האינטנסיבית שחוו במדבר. הם מעדיפים לחזור ולסבול תחת עול המצרים. תגובתו של ה' הייתה כי הם יקבלו את מה שהם מבקשים – ריחוק ממנו. אך הוא גם הבטיח להם שהם יבכו לדורות ובכיותם תהיה דווקא בגלל המרחק הזה. כתוצאה ממרחק זה הם יראו את בתי המקדש שלהם נחרבים, והם יבכו. מחמת מרחק זה הם יראו את ארצם כבושה בידי זרים, והם יבכו בגלותם. בכי זה כבר יהיה בכי מן הסוג הראוי, בכי מתוך רצון להתקרב לה' ולא להתרחק ממנו. בכי זה יוביל למקום שממנו התרחקו מתוך הבכי הראשון – חזרה לארץ ופתיחת עידן ימות המשיח.

6. הרב מרדכי בכר, Gateway to Judaism, עמ' 239 – התקופה של שלושת השבועות היא תקופה מבשרת רעות עבור העם היהודי.

במהותם, כל האסונות של הגלות הם תוצרים של התרחקות מן התורה ומקדושתה של ארץ ישראל. רעיון זה מרומז במגילת איכה, הנקראת בבית הכנסת בתשעה באב (איכה א:ג): "כָּל הַדְּפִיָּה הַשְּׂיִגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים".

ניתן לפרש את המילים "בין המצרים" גם כ"בין הצרות", כשהכוונה לתקופה שבין י"ז בתמוז לבין תשעה באב. המפרשים מציינים כי כל פורענות המוטלת על עם ישראל נושאת עמה מעט מן העונש על חטא העגל ועל חטא המרגלים שהתרחשו בתאריכים אלה.

חטאים אלו השפיעו עד כדי כך על נפשו של עם ישראל עד שניתן לקשר את כל החטאים העתידיים לחטאים ראשוניים אלו. לכן, ניתן לייחס כל סבל שהונחת על עם ישראל לעבירות הלאומיות הללו.

נקודות לסיכום החלק הראשון:

- ☞ ההיסטוריה היהודית היא מלאת משמעות. אירועים שהתרחשו בעבר זרעו בעולם אנרגיות רוחניות הממשיכות להכות גלים לאורך הדורות.
- ☞ האנרגיה הרוחנית של שלושת השבועות נוצרה בתקופת התנ"ך על ידי חטא העגל, שבירת הלוחות וחטא המרגלים. אירועים אלו הניחו את הבסיס לחטאים מאוחרים ולאסונות העתידים לבוא על עם ישראל.
- ☞ חטא העגל, ושבירת לוחות הברית שבעקבותיו, פגמו בקשר של עם ישראל לתורה. כמו כן, קבלת דיבתם הרעה של המרגלים פגמה בקשר של עם ישראל לארץ ישראל.
- ☞ כל האסונות העתידיים הם גם, במידה מסוימת, עונש על אותם חטאים ועל ההתרופפות במחויבות לתורה.

חלק שני: חורבן ממשמש ובא

הן בית המקדש הראשון והן בית המקדש השני נחרבו בתשעה באב. בית המקדש הראשון נחרב על ידי הבבלים בשנת 324 לפני הספירה הנוצרית ואילו בית המקדש השני נחרב על ידי הרומאים בשנת 70 לספירה. על אירועים טרגיים אלו התאבלו במהלך כל ההיסטוריה היהודית וקבעו תאריכים אלו כימי צום. שתי טרגדיות נוספות, הקשורות לחורבן בית המקדש, מצוינות אף הן באמצעות יום צום: עשרה בטבת, אשר בו הושם מצור על חומות ירושלים לפני חורבן הבית הראשון, וכן צום גדליה, המציין את רציחתו של המושל היהודי ששלט בארץ לאחר חורבן הבית הראשון בידי הבבלים. רצח זה גרם להוצאתם להורג של אלפי יהודים והנותרים אולצו לצאת לגלות.

פרק א. ארבעת הצומות

הנביא זכריה, המתייחס לבית המקדש הראשון, מתאר ארבעה צומות המנציחים את החורבן. כפי שנראה בפרק זה, שניים מתוך צומות אלו קשורים לאירועים שקדמו לחורבן עצמו.

1. זכריה היט – ארבעה ימי צום מזכירים את החורבן, והם יהפכו לימי שמחה כאשר יבנה המקדש.

כה אמר ה' צבא-ות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לשישון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו:

הנביא זכריה סופר את החודשים החל מחודש ניסן, החודש של יציאת מצרים. לכן מתייחס הביטוי "צום הרביעי" ל"ז בתמוז, "צום החמישי" לתשעה באב, "צום השביעי" לצום גדליה בתשרי (הרחבה בשיעור על ראש השנה), ו"צום העשירי" מתייחס לעשרה בטבת (ראה ראש השנה יח:).

פרק ב. עשרה בטבת

על רצף הזמן של אירועי חורבן הבית, האירועים הראשונים שעליהם אנו מתאבלים התרחשו ביום העשירי של החודש העשירי, טבת.

1. הרב בערל ויין, Tenth of Tevet, מתוך www.aish.com – בעשרה בטבת מתאבלים על המצור על ירושלים.

עשרה בטבת מציין את תחילתו של המצור על ירושלים שהוטל על ידי נבוכדנאצר, מלך בבל, ואת ראשיתו של הקרב שבסופו הושמדה ירושלים ונחרב בית המקדש שבנה שלמה; קרב אשר שלח את עם ישראל לשבעים שנות גלות בבל. התאריך עשרה בטבת מתועד על ידי הנביא יחזקאל, שהיה כבר בבבל, כחלק מקבוצת יהודים אשר הוגלתה לשם על ידי נבוכדנאצר אחת עשרה שנה לפני חורבן בית המקדש.

אולי נראה מוזר להתאבל ביום שבו החל המצור על ירושלים. מאחר שאנו מזכירים את חורבן המקדש וירושלים בשלושת השבועות, ניתן לחשוב כי עשרה בטבת ייבלע בתוך אסונות אלו, הגדולים יותר. מדוע נחשבת ראשית המצור טרגית כל כך ומהו המסר של עשרה בטבת?

2. הרב נח ויינגברג, Siege of Jerusalem, מתוך www.aish.com – עשרה בטבת מהווה קריאה להתעוררות.

בתודעה היהודית, תענית היא זמן של חשבון נפש, מועד לתיקון טעות קדומה. מה קרה בעשרה בטבת שעלינו לתקן?

בעשרה בטבת, לפני 2,500 שנה, הטיל נבוכדנאצר מצור על ירושלים. למעשה, היה מעט מאוד נזק ביום הראשון למצור ולא נהרגו יהודים. אם כן, מדוע יום זה הוא טרגי כל כך? משום שהמצור היווה מסר לעורר את העם היהודי על מנת שיתקן את בעיותיו. העם נכשל ולא התעורר לתיקון, והמצור הוביל לחורבן בית המקדש הראשון.

3. הרב מרדכי בכר, Gateway to Judaism, עמ' 238 – עשרה בטבת מציין את היום שבו חדלה ירושלים מהיות מרכז עולמנו הרוחני.

טרגדיה נוספת, פחות גלויה לעין, מקופלת בתוך יום זה. ירושלים מיועדת להיות מקור השראה, המקום שממנו יוצאים התורה ודבר ה' לעולם עולו. מצור מונע את כניסתה של סחורה לתוך העיר, וכן מונע מהעיר להעביר מסרים אל העולם החיצון. מאז שהטיל נבוכדנאצר, מלך בבל, מצור על ירושלים, נדם קולה של עיר הקודש. היא חדלה להיות מגדלור רוחני לעולם, איבדה את תפקידה כמרכז לימוד התורה, ו"דבר השם" כבר לא נשמע משעריה.

המצור על ירושלים אינו האירוע היחיד שעליו מתאבלים בעשרה בטבת. כיום זה אנו מנציחים גם אירועים נוספים שהתרחשו בסמיכות לתאריך זה.

4. הרב בערל ויין, Tenth of Tevet, מתוך www.aish.com – עשרה בטבת מציין גם טרגדיות נוספות בהיסטוריה היהודית: מותו של עזרא הסופר ותרגום התורה ליוונית.

יש ימי זיכרון נוספים החלים בימים הסמוכים לעשרה בטבת וזכרם משולב בהצנע בתוך צום זה. בח' בטבת, אסף תלמי מלך מצרים שבעים מחכמי ישראל ואילץ אותם לתרגם את התורה ליוונית. על אף שהתלמוד מספר לנו שארע נס – שבעים החכמים ישבו כל אחד במקום נפרד ואף על פי כן כולם תרגמו את התורה בדיוק באותן המילים – בכל זאת, הייתה הגישה הכללית של חז"ל כלפי תרגום זה שלילית ביותר. התלמוד אומר כי כאשר הופץ התרגום, "החושך ירד לעולם שלושה ימים".

תרגום התורה ליוונית סייע בתוכניתם של היהודים המתיוונים להביא את התרבות היוונית לתוך החיים היהודים, ולנסות לשנות את היהדות כדי שתדמה לערכים ולאורח החיים היווניים. "הכשרת" השפה היוונית באמצעות שימושה בתרגום התורה הייתה בעלת השלכות נרחבות בחברה היהודית וערערה חלק ממאמציהם של החכמים במאבקם נגד המשיכה התרבותית של ישראל כלפי יוון.

ט' בטבת הוא יום מותו של עזרא הסופר. בעיני התלמוד, דומה יהודי זה למשה רבינו. "רבי יוסי אומר ראוי היה עזרא שתניתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה" (תוספתא מסכת סנהדרין פרק ד). עזרא הנהיג את חזרתם של היהודים לירושלים מגלות מבבל. תחת הנהגתו והשראתו, בשותפות עם נחמיה, נבנה בית המקדש השני.

עזרא תיקן תקנות חיוניות בעם ישראל. הוא עצר את זרם נישואי התערובת שפגע ביהודים החוזרים לירושלים, חיזק את שמירת השבת הציבורית והפרטית, יסד את הישיבות הנחוצות וחידש את הכלים האינטלקטואליים הנדרשים לקידום לימוד התורה שבעל פה בעם היהודי.

לזכותו של עזרא ניתן לזקוף את הישרדותה של היהדות ושל יהודים עד עצם היום הזה. אין פלא אם כן, שהיהודים ציינו את יום מותו כיום קשה בלוח היהודי. מאחר שלא ניתן לדרוש כי נצום בימים השמיני, התשיעי והעשירי בטבת, נכללו האירועים של השמיני והתשיעי בתוך צום עשרה בטבת.

פרק ג. י"ז בתמוז

על שלבים מאוחרים יותר המובילים לחורבנם של שני בתי המקדש מתאבלים ביום י"ז בתמוז וכן על טרגדיות נוספות בהיסטוריה היהודית. צום זה פותח את שלושת השבועות של האבלות על חורבן בתי המקדש.

1. משנה, תענית ד:ו – חמש פורענויות אירעו בי"ז בתמוז.

חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז...

(א) נשתברו הלוחות

(ב) ובטל התמיד

(ג) והובקה העיר

(ד) ושרף אפוסטמוס את התורה

(ה) והעמיד צלם בהיכל (פליגי בה אמוראי בירושלמי, חד אמר צלם של מנשה, ובבית ראשון מיירי. וחד אמר צלם של אפוסטמוס שהיה משרי היונים ובבית שני היה) (תרגום: חלקו לגביו האמוראים בתלמוד הירושלמי – אחד אמר שמדובר בצלם שהעמיד מנשה מלך יהודה, ובבית ראשון היה, והאחר אומר כי מדובר בצלם של אפוסטמוס היווני ובבית שני היה):

זהותו של אפוסטומוס איננה ברורה לנו היום לגמרי. ייתכן שמתייחסים כאן לאנטיוכוס אפיפנס המפורסם מתקופת חנוכה או לאחד מהמושלים הרבים ששלטו ביוון או ברומי. עבורנו, פחות חשוב מי הוא היה, וחשובים יותר האירועים המיוחסים לו. כפי שצינו לעיל, האירועים התנ"כיים הם שורשה של הצרה. לנוכח זאת אנו מבינים כיצד קשורות חמש הפורענויות שהתרחשו בי"ז בתמוז, כולן, לטרגדיה המקורית שהובילה להשתברות לוחות הברית.

2. הרב ג'ואי פלסן, Focus: A Tishah B'Av Reader, עמ' 13-15 – הפורענויות שאירעו בי"ז בתמוז נובעות מחטא העגל ותוצאותיו.

שבירת הלוחות בי"ז בתמוז הגדירה את מהותו של היום. השבירה עיצבה את אופיו של תאריך זה, והאסונות שאירעו בדורות הבאים בי"ז בתמוז נובעים כולם מרגע מגדיר זה. עם מעט התבוננות, לא קשה לראות כיצד המאורעות המאוחרים יותר הם פשוט ביטויים שונים של שבירת הלוחות הראשונים ביום זה... כל אחד מאירועים אלו מדגים את התפוררותו של הקשר בין הקב"ה לישראל – תוצאה ישירה של שבירת הלוחות בסני.

התורה מדברת על (במדבר כח:ו) "עלת תמיד העֶשְׂיָה בְּהַר סִינִי". ביטול התמיד בי"ז בתמוז מציין את סופו של נוהג שהחל בהר סיני ונמשך ללא הפסקה במשך דורות רבים. על אף נדודיו של עם ישראל במדבר, נדידת המשכן בארץ ישראל שזה עתה נכבשה, והכיבוש בידי האויב - הוקרב קורבן התמיד מדי יום ביומו. הקורבן העניק לעם הזדמנות יומית להודות לה' באופן מוחשי; הוא היה ביטוי אמיתי ומשמעותי למערכת היחסים בין הקב"ה לבין עם ישראל. אך כמו הלוחות בימים עברו, עולת התמיד ומערכת היחסים המיוצגת בה נשברו בי"ז בתמוז.

הקשר בין שבירת הלוחות לבין שריפת התורה הוא פשוט. ספר התורה הוא המסמך השמימי המעביר את מצוותיו של ה' אל עמו. שריפת התורה בפומבי מסמלת התנתקות של הקשר בין עם ישראל למעמד הר סיני. כשעמים אחרים מנסים לכפות את עבודת האלילים שלהם על עם ישראל, הדבר מובן. אך כאשר מחלל מלך יהודה את מקדש ה' על ידי העמדת צלם בהיכל, התפוררות הקשר לסני זועקת.

לבסוף, הובקעו חומות ירושלים. שלוש פעמים בשנה, עם העלייה לרגל, הייתה ירושלים מקום המפגש של האומה היהודית. כאשר הגיעו ההמונים לירושלים, הם נכנסו לתחום פרטי, מוקף חומה. הבקעת חומות העיר הפכה את המקום לתחום ציבורי, והיוותה בקיעה בביטחון הלאומי. בשלב זה, חורבן המקדש היה רק עניין של זמן. אך הבקעה זו לא הייתה רק עניין פיזי. חומות ירושלים סימלו את אחדות האומה, לכן הבקעת החומות סימלה בקיעה באחדות הלאומית. הייתה תקופה שבה כל עם ישראל נכנס לעיר דרך השערים והאומה חייתה יחד בתוך חומות העיר. כעת אין זה אפשרי. בסני עמד עם ישראל ליד ההר כאומה אחת, "כאיש אחד בלב אחד" (מכילתא י"ב) – האחדות היוותה תנאי מוקדם לקבלת עשרת הדברות. בקיעה בחומות ירושלים מייצגת, אם כן, התרחקות נוספת ממעמד הר סיני.

נקודות לסיכום החלק השני:

- ☞ ארבעה צומות מנציחים את חורבן בתי המקדש או קשורים לחורבן זה. כל אחד מהם ממקד את תשומת לבנו בממד אחר של האסון.
- ☞ בעשרה בטבת מתאבלים על ראשיתו של חורבן ירושלים בתקופת בית ראשון. צום זה מלמד אותנו לשים לב לסימני האזהרה לאסון לאומי. הוא גם ממקד אותנו באובדן הזוהר הרוחני של ירושלים.
- ☞ צום גדליה מציין את רציחתו של מושל ישראל לאחר חורבן המקדש הראשון בידי הבבלים. רצח זה גרם למותם של אלפי יהודים ואילץ את שארית הפליטה לצאת לגלות.
- ☞ יום י"ז בתמוז מציין שלבים מתקדמים יותר המובילים לחורבן המקדש, הבקעת חומות העיר וביטול הקרבת קורבן התמיד בבית המקדש.
- ☞ ניתן לראות את אירועי י"ז בתמוז כקשורים לשורש התנ"כי שלהם, שבירת לוחות הברית. אירוע זה יצר בקיע בין עם ישראל לבין התורה, ובקיע זה הורגש לאורך ההיסטוריה של עם ישראל.

חלק שלישי: הטרגדיות של תשעה באב

בי"ז בתמוז, הצער שלנו מתמקד בהתרחקות שלנו מן התורה, ואילו תשעה באב מכוון לתוצאה של התרחקות זו – אובדן הארץ, הגלות, וכל האסונות שאותם סבלנו מאז.

חמש הפורענויות המוזכרות במשנה להלן הן מוקד האבלות שלנו בתשעה באב. הן מדגישות את ההתרחקות שלנו מן הארץ ואת אובדן בית המקדש בירושלים. אך כפי שנראה לקראת סופו של חלק זה, תשעה באב מהווה בעצם יום אבל לאומי על כל האסונות שחווה עם ישראל במהלך ההיסטוריה.

1. משנה, תענית ד:ו – חמש הפורענויות של תשעה באב מתמקדות בחורבן בית המקדש והיישוב היהודי בארץ ישראל.

חמשה דברים אירעו את אבותינו... בתשעה באב,
(א) נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ
(ב) וחרב הבית בראשונה
(ג) ובשניה
(ד) ונלכדה ביתר
(ה) ונחרשה העיר:

פרק א. חורבן בית המקדש הראשון (שנת 423 לפנה"ס)

בית המקדש הראשון נחרב בידי נבוכדנאצר מלך בבל בשנת 423 לפנה"ס. נדמה כי יש שני מקורות סותרים לגבי התאריך המדויק של חורבן בית המקדש הראשון והתלמוד מבהיר את כוונתם של הפוסקים העוסקים בכך.

1. מלכים ב' כה-ט – החורבן ארע בשבעה באב.

ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבזראדן רב טבחיים עבד מלך בבל ירושלים: וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול שרף באש:

2. ירמיהו נב:יב-יג – החורבן ארע בעשירי באב.

ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבזראדן רב טבחיים עמד לפני מלך בבל בירושלים: וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית הגדול שרף באש:

3. תלמוד בבלי, תענית כט. – החורבן החל בשבעה באב אך המקדש נשרף בתשיעי ובעשירי.

אי אפשר לומר בשבעה – שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור – שהרי כבר נאמר בשבעה. הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו.

חלק ב. חורבן בית המקדש השני (70 לספירה הנוצרית)

חורבן בית המקדש השני בשנת שבעים לספירה התרחש זמן רב לאחר חתימת התנ"ך, ולכן אינו מתואר בדברי הנביאים. אף על פי כן, שימרה המסורת היהודית את פרטי החורבן הזה.

1. תלמוד בבלי, תענית כט. – המסורת מספרת לנו כי בית המקדש השני נחרב באותו יום ובאופן דומה לחורבן בית המקדש הראשון.

ובשניה, מנלן (מנין לנו)? דתניא: מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. אמרו: כשחרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה, ומשמרתה של יהויריב היתה, והלויים היו אומרים שירה ועומדין על דוכנם. ומה שירה היו אומרים - וישב עליהם את אונם וברעתם יצמייתם. ולא הספיקו לומר יצמייתם ה' אלהינו, עד שבאו נכרים וכבשום, וכן בשניה.

פרק ג. חורבן ביתר (135 לספירה הנוצרית)

על אף שאין חורבן ביתר קשור ישירות לחורבן בית המקדש השני בעצמו, החרבתה של עיר זו בידי הרומאים שישים וחמש שנה אחרי החורבן היוותה מכת מחץ לעם ישראל. כישלון מרד בר כוכבא (132-136 לספירה) ותקופת העינויים ביוזמתו של אדריאנוס, קיסר רומי, העמידו את הגלות שהחלה עם חורבן המקדש.

1. משנה ברורה, שולחן ערוך, אורח חיים תקמט:ב – עשרות אלפי יהודים קיפחו את חייהם בנפילת העיר ביתר.

ובזה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבות מישראל ונפלו כולם ביד העכו"מ ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ"ק.

2. תלמוד בבלי, גיטין נז. – חורבן ביתר היה אובדן טרגי של חיים יהודיים.

מנהג היה [בביתר] כשנולד תינוק שתלו ארו, תינוקת – שתלו שטה. ובשעת נישואיהן היו קוצצים את האילנות ועשאו חופה. פעם אחת עברה בת הקיסר ונשברה יתד במרכבתה. קצצו [עבדיה] ארז ותקנוהו. באו [היהודים] ונפלו עליהם והקמום. הלכו [הרומיים] ואמרו לקיסר: מרדו בך היהודים. עלה עליהם.

נכנסו שמונים אלף גדודי מלחמה לכרך ביתר והיו הורגים בה אנשים נשים וטף, עד שיצא דמם... והולך בים ארבעה מילין. שמא תאמר שקרובה [ביתר לים] – רחוקה היתה של הים מיל.

שני נחלים יש בבקעת ידים, אחד מושך אילך ואחד מושך אילך. ושיערו חכמים: שני חלקים מים ואחד דם.

שנו: שבע שנים בצרו אומות העולם את כרמיהן מדמם של ישראל בלא זבל.

דהו נהיגי כי הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא, ינוקתא - שתלי תורניתא, וכי הוו מיוסבי, קייצי להו ועבדו גננא. יומא חד הוה קא חלפא ברתיא דקיסר, אתבר שקא דריספק, קצו ארזא ועיילו לה, אתו נפול עליהו מחונהו. אתו אמרו ליה לקיסר: מרדו בך יהודאי! אתא עליהו.

אלו שמונים [אלף] קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה, והרגו בה אנשים ונשים וטף, עד שהלך דמן ונפל לים הגדול; שמא תאמר קרובה היתה, רחוקה היתה מיל.

תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: שני נחלים יש בבקעת ידים, אחד מושך אילך ואחד מושך אילך, ושיערו חכמים: שני חלקים מים ואחד דם.

במתניתא תנא: שבע שנים בצרו עובדי כוכבים את כרמיהן מדמן של ישראל בלא זבל.

לפי ההיסטוריון הרומי קסיוס דיו, במהלך מרד בר כוכבא נהרגו 580,000 יהודים, והכוחות הרומאים החריבו עד היסוד 50 ערים בצורות ו-985 כפרים. הקרב על ביתר היה החזית האחרונה במרד היהודי כנגד הכיבוש הרומאי. נפילתה בתשעה באב, שנת 135 לסה"נ, ציין את סופה של ריבונות יהודית משמעותית בארץ ישראל עד העידן המודרני.

פרק ד. נחרש מקום המקדש (135 לספירה הנוצרית)

כתוצאה מאירועי ביתר, ביקש הקיסר הרומאי אדריאנוס למחוק לחלוטין כל זכר של התיישבות יהודית בארץ ישראל. לשם מטרה זו, הוא חרש והחריב לחלוטין את האתר שעליו עמד בית המקדש.

1. משנה ברורה, שולחן ערוך, אורח חיים תקמ"ב – הר הבית נחרש שישים וחמש שנה לאחר חורבן הבית.

ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר 'ציון שדה תִּחְרַשׁ'.

2. הרב בערל ויין, Bar Kochba, מתוך www.Jewishhistory.org – בהר הבית עדיין קיים חותם הרישותיו של אדריאנוס.

לאחר שנת 135 לספירה, כאשר דוכא מרד בר כוכבא, פעל אדריאנוס באכזריות יתר ויצא במבצע למחוק לא רק כל שריד של העם היהודי, אלא כל שריד המעיד על כך שהעם הזה היה קיים. הוא החליט "לפתור את בעיית היהודים" אחת ולתמיד.

הוא הבין כי לא יהיה פתרון סופי לבעיה היהודית בהריגת היהודים, אלא בהשמדת היהדות כולה. כל עוד מחזיקים היהודים בדתם, לא יוכל איש להשמיד אותם לחלוטין. לכן, גזר גזירות שהוציאו את היהדות מחוץ לחוק, כשהעונש על קיום מצוות הוא מוות. גזירות אדריאנוס כנגד העם היהודי היו המפחידות ביותר בהיסטוריה...

אדריאנוס לא עצר שם. הוא אסר על הזכרת שם העיר 'ירושלים' וקרא לעיר הקודש בשם חדש, איליה קפיטולינה. בנוסף לכך, אסר על מגורים של יהודים במקום. ראוי לתת תשומת לב מיוחדת לכך, שהוא גייס צבא עבדים 'לחרוש' את הר הבית. הוא פשוט הנמיך את ההר בכשלוש מאות מטר. כאשר מבקרים בירושלים היום, רואים כי ההרים מסביב להר הבית (כגון הר הזיתים והר הצופים) גבוהים יותר ממנו. אך, לפני אדריאנוס, היה הר המוריה (ההר שעליו עמד הבית) הגבוה מבין ההרים באזור. אדריאנוס עיצב מחדש את הנוף כדי להראות ליהודים כי המקדש לא ייבנה שוב לעולם.

נקודות לסיכום החלק השלישי:

- ☞ תשעה באב הוא יום השנה לחטא המרגלים וביום זה נגזר על אבותינו שלא ייכנסו לארץ ישראל.
- ☞ בתשעה באב נחרבו בית המקדש הראשון ובית המקדש השני.
- ☞ שישים וחמש שנה לאחר חורבן בית המקדש השני, נהרגו כל תושבי ביתר בתשעה באב; חורבן ביתר היה אסון בקנה מידה של חורבן הבית.
- ☞ לאחר חורבן ביתר, נחרש מקום המקדש וסביבותיו בידי המצביא הרומאי טורנוסרופוס, עד שהונמך בכשלוש מאות מטר, על מנת להשמיד כל שריד לתפארת החרבה.

חלק רביעי: תשעה באב לאורך הדורות

לאחר חורבן בית המקדש והיציאה לגלות בארצות נכר, חזרו האסונות ופקדו את העם היהודי. מלבד האירועים שהוזכרו במשנה לעיל, אירעו מספר אסונות משמעותיים נוספים בתשעה באב.

פרק א. גירושים מאירופה

אנגליה 1290:

1. מרטין גילברט, Letter to Auntie Fori, עמ' 290 – היהודים גורשו מאנגליה בתשעה באב 1290.

בהיסטוריה היהודית, צום תשעה באב הוא יום טרגי... בתשעה באב, ב-18 ביולי 1290, חתם המלך אדווארד הראשון על צו שעל פיו יגורשו כל היהודים מאנגליה – שבה הם התגוררו במשך מאתיים שנה. זאת הייתה הפעם הראשונה בהיסטוריה האירופאית שבה גורשה קהילה יהודית בשלמותה.

ספרד 1492:

2. אברבנאל, ירמיהו ב:כד – דמות יהודית מובילה מתארת מכלי ראשון את הגירוש מספרד ב-1492.

ובו ביום נעשה גרוש צרפת... וכמה עוד מהשמדות והגירושים היו בחדש ההוא לישראל... והנה כשגור מלך ספרד גרוש על כל היהודים אשר בכל מדינות מלכותו שיצאו קמשלש חדשים בשלם והיה יום היציאה ט' באב והוא לא ידע מזה הזמן דבר, כאלו מן השמים הדריכוהו למגבלת הזמן ההוא.

גירושים נוספים:

לא בכל פעם שגורשו היהודים ממדינה, התרחש הדבר בתשעה באב. אף על פי כן, מאז חורבן הבית בשנת 70 לסה"נ, חווה העם היהודי מספר עצום של גלויות ועינויים. תשעה באב הוא היום המתאים להיזכר באירועים אלו ולהתאבל על הצער והייסורים שבאו עמם ליהודים.

(שים לב: שמות המדינות ברשימה מציינים מדינות שמהן גורשו יהודים; לא בהכרח שכל היהודים גורשו מכל המדינה באותה עת. מדינות אירופאיות רבות היו מבוזרות בחלק גדול מימי הביניים וטרם היו מדינות לאום.)

3. הרב שרגא סימונס, Discovery – העם היהודי סבל שורה ארוכה של גירושים מארצות פזורים.

1619 קייב	1444 הולנד	135 ירושלים - איליה קפיטולינה
1648 אוקראינה	1446 בווריה	250 קרתגוס
1648 פולין	1453 צרפת	415 אלכסנדריה
1649 המבורג	1453 ברסלאו	554 מחוז הבישוף קלמנט
1654 בלארוס	1454 ורצבורג	561 מחוז הבישוף אוזס
1656 ליטא	1462 מייניץ	612 ספרד הוויזיגוטית
1669 אוראן (צפון אפריקה)	1483 מייניץ	642 האימפריה הוויזיגוטית
1669 וינה	1484 ורשה	855 איטליה
1712 סאנדומיר	1485 ויצ'נובה (איטליה)	876 סנס
1727 רוסיה	1492 ספרד	1012 מייניץ
1738 וורטמברג	1492 איטליה	1096 מסעי הצלב

1740 בלארוס	1495 ליטא	1121 בלגיה
1744 פראג, בוהמיה	1496 נפולי	1182 צרפת
1744 סלובקיה	1496 פורטוגל	1182 גרמניה
1744 ליבניה	1498 נורמבורג	1276 בווריה העליונה
1745 מורביה	1498 נאברה	1290 אנגליה
1753 קובד (ליטא)	1510 ברנדנבורג	1306 צרפת
1761 בורדו	1510 פרוסיה	1322 צרפת
1772 גירוש אל תחום המושב	1514 שטרסבורג	1348 שוויץ
1775 ורשה	1515 גנואה	1349 היילברון
1789 אלזאס	1519 קנגסבורג	1349 סקסוניה
1804 כפרים ברוסיה	1533 נפולי	1349 הונגריה
1815 לזק ובקמן	1541 נפולי	1360 הונגריה
1815 פרנקוניה, שוואביה ובווריה	1542 פראג ובוהמיה	1370 בלגיה
1820 בקמן	1550 גנואה	1380 סלובקיה
1843 גבול רוסיה, אוסטריה	1551 בווריה	1388 שטרסבורג
ופרוסיה	1555 פסארו	1394 גרמניה
1862 אזור בארה"ב תחת שליטתו	1557 פראג	1394 צרפת
של גראנט	1559 אוסטריה	1420 ליוון
1866 גליציה, רומניה	1561 פראג	1421 אוסטריה
שנות ה-1880 רוסיה	1567 ורצבורג	1424 פרייבורג
1891 מוסקבה	1569 מדינות פאפל	1424 ציריך
1919 בווריה	1571 ברנדנבורג	1424 קלן
1938-1945 אזורים שבשליטת	1582 הולנד	1432 סבוי
הנאצים	1582 הונגריה	1438 מיינץ
1948 מדינות ערב	1593 ברנדנבורג	1439 אוגסבורג
	1597 קרמונה, פביה, ולודי	1442 הולנד
	1614 פרנקפורקט	
	1615 וורמזיה	

פרק ב. מלחמת העולם הראשונה והשואה

בתקופה קרובה יותר אלינו, נקשרה שואת יהודי אירופה ביום תשעה באב. מלחמת העולם הראשונה, אשר הניעה את התהליכים הפוליטיים והכלכליים שאפשרו את עליית הנאצים לשלטון, פרצה בתשעה באב, 1914.

1. **הרב אברהם חיים פויאר, Tishah B'Av, הוצאת ארטסקרול, עמ' 158 – גרמניה הכריזה מלחמה על רוסיה בתשעה באב, 1914, ובכך נפתחה מלחמת העולם הראשונה, שהיו לה השלכות טרגיות עבור יהודי אירופה. בסופו של דבר הוביל מצב זה למלחמת העולם השנייה ולשואה.**

מלחמת העולם הראשונה החלה בתשעה באב... ההתפשטות הגרמנית לתוך מזרח אירופה שהחלה ב-1914 עקרה קהילות יהודיות והשמידה מסורת שנבנתה בעמל רב במשך מאות שנים... העוני הקיצוני שפגע בקהילות ובישיבות, המהפכה הבולשביקית וסגירת מסך הברזל על שלושה מיליוני יהודים ברוסיה, ההתפוררות של החיים הפוליטיים והכלכליים בגרמניה והופעתו של גאון מרושע ששמו היטלר - כל אלה ועוד הם מורשתה של מלחמת העולם הראשונה.

בזיכרון היהודי הטרי, בולטת השואה כאסון בקנה מידה עצום. משום כך, ייעדו קהילות רבות יום מיוחד לזיכרון השואה, בנפרד מתשעה באב. אף על פי כן, חשוב לזכור כי תשעה באב הנו יום מובהק לציון זכר השואה; ולא רק את חורבנה של יהדות אירופה במחצית הראשונה של המאה העשרים הוא מציינ, אלא גם את כל ימי השואה שידע העם היהודי במהלך ההיסטוריה.

בתשעה באב, מוקדש הבוקר כולו לישיבה על הרצפה ולקריאת קינות, שנועדו לעורר בנו אבלות ודמעות. באותן קינות עתיקות שולבו גם קינות מרגשות שכתבו המנהיגים הרוחניים של דור השואה. תשעה באב הוא היום המתאים ביותר להיזכרות בכל הטרגדיות שאירעו במהלך ההיסטוריה היהודית.

פרק ג. בכיה לדורות

ראינו כי במשך הדורות אירעו דברים רבים ליהודים – בין בתשעה באב ובין בתאריכים אחרים – המצדיקים את בכייתנו ביום זה. כל זה תואם את הרעיון שהוזכר לעיל – אבותינו בכו בכייה של חנם ולכן קבע לנו ה' יום זה כבכייה לדורות.

1. תלמוד בבלי, תענית כט. – תשעה באב הוא זמן קבוע לבכייה.

אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות.

אך האם המשמעות היא שאנו נענשים על חטאי העבר? סובלים בשל חטאי אבותינו? האם כך מנהגו של הקב"ה? התלמוד אומר לנו שלא.

2. תלמוד בבלי, סנהדרין כז: – אין ה' מעניש דור מאוחר יותר על חטאי אבותיו.

לא יומתו אבות על בנים, מה תלמוד לומר? אם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות - הרי כבר נאמר 'איש בחטאו יומתו'. אלא, לא יומתו אבות על בנים - בעדות בנים, ובנים לא יומתו על אבות - בעדות אבות.

ובנים בעון אבות לא? והכתיב 'פוקד עון אבות על בנים'! - התם כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן.

בעיני ה', אנו אחראים רק למעשינו שלנו, ולא לאלה של אבותינו. בשיעור השני על בין המצרים ותשעה באב נחקור לעומק מה הוביל לחורבן המקדש וכיצד נוכל לבנותו מחדש. אך כעת, עלינו להבין כיצד מסוגלות דמעות-האמת שלנו בתשעה באב לתקן את דמעות החינם של אבותינו במדבר לפני שנים רבות כל כך.

3. הרב אליהו כי טוב, ספר התודעה, פרק ל"ג – דמעות אמת בתשעה באב מתקנות את דמעות החינם של העבר.

'אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני אקבע לכם בכיה לדורות' - כלום נוקם ונוטר הוא הקב"ה ובעל חמה? ועוד ... ואלה הדורות מה חטאו. והלא די להם לדור של הבנים הראשונים שהמתינו בכניסתם לארץ ארבעים שנה עד תום כל דור אבותיהם? ואם בעוונות הבנים גלו מארצם אחרי כן, מה הקשר בין חטאות האבות לפורענות הבנים שנגזרה להיות ביום שחטאו האבות, בתשעה לחדש אב?

אלא כך הוא מצע הדברים: בעוון בכיה זו של חנם לא גזר הקדוש ברוך הוא פְּמִדְבָּר הִנֵּה יִתְּמוּ אֵלָּא עַל הָאֲבוֹת שְׁחִטְאוּ, וְהַבְּנִים שֶׁלֹּא חִטְאוּ בְּאוֹ לְאַרְץ וִירֵשׁוּהָ. תאמר שהבנים מנוקים מעוון זה של פְּמִדְבָּר טוֹבָה מְכַל וְכָל, וְהֵלֵךְ כָּל כַּחוֹ שֶׁל הָאֲבִיבְנֵי: בבנו:

אכן, לא יומתו הבנים בחטא האבות, אבל שקד הקב"ה על הבנים שיהיו נטהרים משורש החטא הזה הנטוע בבנים מירושת האבות, ותחת אשר מאסו האבות בארץ חמדה בכי של חנם ואמרו נְתַנָּה רֵאשׁ וְנִשְׁוָבָה מִצְרַיִמָּה - יהיו הבנים מתקנים חטא הראשונים בבכי של דורות רבים.

כאשר יבכו בכל ארצות פזוריהם על ארץ חרבה, וגם כי יהא להם מרגוע שם ויחיו בְּרַחֲמֶיהָ - לא ישכחו את ארצם ויבכו עליה
בכי אמת ויזילו דמעה על ארץ חרבה וישתוקקו לעלות ולחונן עפרה גם בשממותה...

אמור מעתה, צדקה עשה הקב"ה עם ישראל, שבשעה שגזר עליהם חרבן וגלות בדורות אחרונים, קבע שעת הגזרה באותו
יום של החטא הראשון, כדי שיהו הבנים מתקנים בכִּסְּים שבדורות רבים, את אשר קלקלו האבות הראשונים.

4. מדרש אבא גוריון – מתוך החורבן תצמח הישועה.

כיון שחרב בית המקדש נולד המשיח.

נקודות לסיכום החלק הרביעי:

- ☞ תשעה באב הפך ליום אבל לאומי על כל האסונות שאירעו בהיסטוריה היהודית. מלבד האסונות הקשורים לחורבן המקדש ולגלות מארץ ישראל, קשור כל הסבל היהודי, במהותו, לתשעה באב.
- ☞ על אף שתשעה באב המקורי במדבר קבע יום זה כיום אבל, אין פירוש הדבר כי אנו נענשים על חטאי העבר.
- ☞ דמעות אמת בתשעה באב במהלך הדורות מתקנות באופן רוחני את בכיות החינם של אבותינו.

סיכום השיעור:

אילו אירועים התרחשו בי"ז בתמוז ובתשעה באב שהשפיעו על העם היהודי לאורך ההיסטוריה?

בי"ז בתמוז, כשירד משה מהר סיני ובידיו לוחות הברית, ראה את עם ישראל עובד את עגל הזהב, ושבר את הלוחות. בתשעה באב שבו למדבר המרגלים שנשלחו לתור את ארץ ישראל, ומסרו דיבה רעה על הארץ. בני ישראל קיבלו את הדיווח השלילי, והאמינו ובכו, שלא יוכלו לעלות לארץ שה' הבטיח להם. באותו יום נענשו בארבעים שנות נדודים במדבר.

כיצד משפיעים אירועים קדומים אלו מן ההיסטוריה על דורות מאוחרים יותר?

ההיסטוריה היהודית היא מלאת משמעות. אירועים מן העבר זרעו בעולם אנרגיות רוחניות הממשיכות לשאת פירות במהלך הזמן. האנרגיה הרוחנית של ימי בין המצרים נוצרה בתקופת התנ"ך על ידי חטא העגל, שבירת הלוחות וחטא המרגלים. אירועים אלו הכשירו את הקרקע לעבירות ופורענויות עתידיות בעם ישראל.

חטא העגל, ושבירת לוחות הברית שבאה בעקבותיו, פגמו בקשר של עם ישראל לתורה. קבלת דיבתם של המרגלים על ארץ ישראל פגמה בקשר של עם ישראל לארץ ישראל.

פורענויות שאירעו לעם בתקופות מאוחרות יותר נובעות מהשפעתם של אירועים אלה על הנפש היהודית: נטייה לעבודת אלילים, העדר קשר יציב לארץ ישראל, וחולשה במחויבות הקולקטיבית לתורה.

מהם האסונות שעליהם אנו מתאבלים בתשעה באב?

אנו מתאבלים על טעויותיהם של אבותינו במדבר; על האירועים שהובילו לחורבן בית המקדש הראשון והשני, ועל החורבן עצמו; אנו מתאבלים גם על אובדן הארץ וגם על אובדן המרכז הרוחני של החיים היהודיים.

בנוסף לכך, אנו מתאבלים על הפורענויות שאירעו בהיסטוריה היהודית שהן הרחבה של גלותנו, על עשרות הגירושים והעיניים שסבל עמנו במהלך אלפיים שנות גלות.

מלבד חורבן בתי המקדש, התרחשו בתשעה באב טרגדיות נוספות אשר אף אותן מנציחים יחד עם כל האסונות בהיסטוריה היהודית, גם אם אירעו בתאריך אחר.

האם תשעה באב הוא יום האבל הלאומי היחיד של עם ישראל?

תשעה באב אינו יום האבל היחיד, אך הוא בוודאי החשוב ביותר. ימי צום ואבל נוספים מנציחים אף הם את חורבן הבית: י"ז בתמוז, עשרה בטבת וצום גדליה.

אבלות על אסונות נוספים שאירעו במהלך ההיסטוריה, כגון השואה, נכללת באבלות של תשעה באב.

מקורות נוספים לקריאה מומלצת

"ספר התודעה", הרב אליהו כי טוב - פרקים 15, ו-16 (במהדורה הישנה)

ילקוט "מעם לועז" על מגילת איכה